

aannemen, dat een crediteur actie zou kunnen voeren tegen den directeur wegens slecht beleid. Moet men hier echter geen onderscheid maken tusschen handelserediteuren, die geen actie kunnen voeren en obligatiehouders, die daartoe wel het recht moeten hebben? De positie van deze beiden is maatschappelijk verschillend. Een obligatiehouder geeft de N.V. zijn vertrouwen, belegt er zijn geld in, in de overtuiging, dat hem een rente is gegarandeerd. Wil hij meer genieten, dan moet hij aandeelen nemen, maar dan loopt hij het risico, geen dividend te ontvangen. In den laatsten tijd is door directeuren meermalen vergeten, dat zij voor een groot deel met obligatie-kapitaal werken. Een goed beleid zou hen moeten doen terugschrikken voor gewaagde ondernemingen, indien een deel van het obligatie-kapitaal daarbij gevaar loopt. Indien zij genoopt werden tot voorzigtiger beleid, wanneer zij met groote obligatiekapitalen werken, dan zou hiervan allicht een preventieve werking kunnen uitgaan.

De Heer Prof. Meyers:

Voor mij blijft een obligatiehouder een crediteur. Het zou gevaarlijk zijn, rechtens een verschillende aansprakelijkheid aan te nemen tegenover obligatiehouders dan tegenover andere crediteuren. Wel is het gewenscht, den obligatiehouders een steviger positie te verschaffen door de mogelijkheid te openen van controle. Wat de aansprakelijkheid betreft, zie ik echter geen verschil. Wel is er verschil voor den directeur zelf: deze moet gevoelen, dat hij, door het kapitaal der N. V. te beheeren, ook een verantwoordelijkheid draagt, tegenover obligatiehouders, die aan de N.V. hun goed hebben toevertrouwd, maar om daarop een afwijkende, wettelijke regeling der aansprakelijkheid te baseeren, dat zou moeilijk gaan.

De Voorzitter:

Ik zeg Prof. Meyers hartelijk dank voor de zeer belangrijke voordracht, die hij heeft gehouden, waardoor ons inzicht in het vraagstuk der aansprakelijkheid is verruimd. Voorts zeg ik allen aanwezigen hartelijk dank voor hun belangstelling en in het bijzonder den debaters.

Ik schors thans de vergadering tot half drie.

(Wordt vervolgd.)

MARXISTISCHE EN „BURGERLIJKE” WAARDEVERKLARING

Naar aanleiding van de „Marxistische beschouwingen, I, een bundel herdrukken van R. Kuyper”

III.

Bij de beschouwingen van den geachten schrijver nopens het ontstaan van „grondrente” en „ondernemerspremie” moge ik nog even verwijlen, omdat zij m.i. aanleiding kunnen geven tot gegronde critiek. De begrippen zelf onderstel ik als bekend. De heer Kuyper neemt aan een wisselwerking, een wederzijdse beïnvloeding in waardeopzicht van finaal- en productiefgoederen. Anders dan v. Böhm, dien hij in dit verband eenzijdig noemt, ontkent hij de primair-waardegevende werking van het eind-, of bij de „productieverwante” goederen, die de overgrote meerderheid vormen, van het grensproduct. Wie wisselwerking als principe vooropstelt, ontkent initiatief, hier dus: waarde-initiatief. Hij stelt er een *perpetuum mobile* voor in de plaats, dat, gezien de onmogelijkheid, althans de onbezuinigheid daarvan, weinig kan bevredigen. Ik zelf loochen natuurlijk wisselwerking allerminst, doch zij hangt m.i. zonder

aanwijsbaar uitgangspunt (of steunpunt, waarvoor ik zooëven den term initiatief bezigde) volkomen in de lucht. Het grensproduct bij v. Böhm is zulk een steunpunt, van waaruit hij komt tot de erkenning van de productiekostenwet, als een *secundaire* waardewet wel te verstaan. Welk steunpunt geeft ons de geachte schrijver? Ik zie er geen. Wel een wirwar van wederzijdsch beïnvloeden zonder leiding-gevend beginsel. Het komt mij voor, dat dit „Hüben und drüben” bij den schrijver zich ernstig wrekt, waar hij de belangrijke materie van grondrente en ondernemerspremie behandeld. Ik lees op blz. 172 o.a. „Naar mijn meening hebben bij de bepaling van de grondrente en van den prijs van het betreffende finaalgoed de subjectieve waardeschattingen van de beschikking over den grond, in verband met de mogelijkheid om den grond voor niet-productieve doeleinden te gebruiken, ook invloed, evenals dit bij de beschikking over het kapitaal het geval is. Ook bij de beschikbaarstelling van den grond voor de productie is er bij de ruilwaardebepaling een invloed van het finaalgoed op het productiefgoed en van het productiefgoed op het finaalgoed. Alleen bij de ondernemerspremie is er een eenzijdige invloed van het finaal goed.” Vanwaar dit verschil? Het wordt niet opgehelderd. Maar dat kan ook moeilijk, want het is er niet. Welke detail-verschillen er mogen zijn tusschen „grondrente” en ondernemerspremie, zij hebben dit gemeen, dat zij surplus-opbrengsten beduiden voor ondernemingen, die, niet op het grensgebied gelegen, haar product betaald krijgen naar den maatstaf der kosten op het grensgebied van de, bij gegeven vraag, nog noodig geworden voortbrenging. Hoe zou de grond, die pachtwaarde draagt, hoe zou de onderneming, die ondernemerspremie afwerpt, op de ruilwaarde van het finaalgoed kunnen inwerken? Wanneer die *onderling zoo verschillende* baten invloed hadden: hoe kan zich die verdragen met den *één* aequatieprijs van het finaalgoed? Hebben de beste productieomstandigheden dan denzelfden invloed als de mindere, die ook nog pacht of premie geven? Al die vragen, waarop geen antwoord is, verdwijnen, zoodra het grensbeginsel in de prijsvorming consequent wordt aanvaard. Heeft men ooit bespeurd, dat hooge pachten en premies als *accijnzen het leven duur maakten*? Neen, wel is telkens waargenomen, dat wanneer de prijzen der finaalgoederen daalden of stegen, daarvan de pachtwaarden en ondernemerspremiën den weerslag ondergingen. Zij zijn, als monopolieverhschijnselen, zuiver passief, zoodat b.v. een belasting, die een deel van haar wegneemt, nimmer op de afnemers der finaalgoederen kan worden verhaald, tenzij die belasting, verder grijpend dan deze baten, ook de grensondernemingen treft. Want *dan eerst* wordt de rentabiliteitsgrens verschoven, vallen er ondernemingen af en wordt de productie ingekrompen.

De heer Kuyper brengt bij de theoretische bepaling van de waarde van den grond het waardeverschil tusschen tegenwoordige en toekomstige goederen te pas. Dit doet ook v. Böhm, die het pachtwaardeverschijnsel rangschikt onder het hoofd van den „Zins aus ausdauernden Gütern”. Zóó alleen is het bestaan van een *netto*-pachtwaarde aan te toonen, vermits bij den grond, die eeuwig is, de afschrijving op nul te stellen is.¹⁾ Ik heb op de voor de hand liggende vraag, of dan niet de pachtwaarde een vorm van de kapitaalrente is, die immers als waardeverschil tusschen bonum praesens en bonum futurum is aan te merken, op verschillende gronden een ontkenkend antwoord gegeven in een artikel over „Ricardo's Pachtleer”,²⁾ waarheen ik hier verwijs.

De schets van de grenswaardeleer, die de heer Kuyper geeft,

¹⁾ Vgl. Pos. Theorie, I, blz. 424.

²⁾ De Economist, 1921, blz. 301 v.

heeft dit eigenaardige, dat hij, waar het hem noodig scheen, haar naar eigen inzichten omgewerkt of gewijzigd heeft.¹⁾ Dit gaf mij het recht, die „schets” te beoordeelen, niet maar naar haar beteekenis als objectieve weergeving van andermans standpunt, doch ook als weergevend des schrijvers eigen waardeovertuiging. Hij noemt de behandeling van ruilwaarde en prijs, kapitaal-rente, grondrente „het beste wat de moderne burgerlijke economie op dit gebied levert”, en hij gelooft niet „dat deze theorieën als bepaald onjuist moeten beschouwd worden.” Is de overgang naar Marx oorzaak van deze toch wel magere waardeering nopens een schets, die dan toch naar eigen inzichten omgewerkt of gewijzigd heet? Omwerking of wijziging van zoo weinig ingrijpenden aard, dat ik niet zou aarzelen, den heer Kuyper tot de grensnuttheoretici te rekenen?

Tegen eenige aanvallen van „burgerlijken” als Neumann en Schellwien en ook van Marxistische zijde wordt nu de grenswaardeleer in bescherming genomen op een wijze, die mijn volle instemming heeft. Het sofisme, dat wél een prijstheorie, geen waarde-theorie zou zijn gegeven, weerlegt de heer Kuyper in een even kort als klemmend betoog. De prijs is de in geld uitgedrukte ruilwaarde. Is de prijsleer juist, dan is de waardeleer dat ook. En nu vraag ik wel zeer voor deze van wetenschappelijke eerlijkheid getuigende zinsnede de aandacht: „Nu kan echter van Marxistische zijde de juistheid van dit ruilwaardebegrip bestreden worden; bij de beschouwingen over de Marxistische waardeleer hoop ik straks echter aan te toonen, dat Marx het is, die het waardeprobleem geweld aandoet.” Het zal den schrijver moeite hebben gekost dit neer te schrijven, zooals het mij moeite zou kosten de Oostenrijkers op een hoofdpunt te verlooehenen, wanneer mijn wetenschappelijk geweten daartoe dwong. Ik zou dan slechts kunnen hopen, dezelfde kracht te bezitten, als waarvan de schrijver hier blijk geeft. Het „amicus Marx. magis amica veritas” strekt hem tot eer.

De heer Kuyper oordeelt, dat de grenswaardeleer geen grondslag kan vormen voor een werkelijke quantitatieve analyse. Zij ordent verschijnselen, geeft een algemeen schema omtrent ontstaan en grootte der waarde, maakt het economisch gebeuren overzichtelijker: „Bij sommige onderwerpen, vooral daar waar de statistiek aanvullend kan optreden, kan de moderne burgerlijke economie m.i. wel goede diensten bewijzen. En bij de beoordeeling van de grenswaardeleer vergete men niet, dat, zooals wij straks zullen zien, er geen enkele andere waardeleer is (ook de Marxistische niet), die een deugdelijke en alles omvattende verklaring geeft van ontstaan en grootte der ruilwaarde”. Wat bedoelt de geachte schrijver met die „werkelijke quantitatieve analyse”? Dat de waardeleer, ware zij werkelijk toereikend, zou moeten uitleggen, waarom zooveel geproduceerd resp. gevraagd is of wordt van goed A en zooveel van goed B enz. enz.? Wanneer aldus inderdaad zijn bedoeling juist is weergegeven — en ik zie voorhands niet, wat anders kan zijn gemeend — dan zou ik er op willen wijzen, dat van geen enkele leer of theorie kan worden verlangd, dat zij meer is dan sleutel, maar dan ook sleutel, die past op *elk* slot, waarvoor hij bestemd heet. Wat nu die *quanta* betreft, geeft daarover de wet der grensproductiviteit, d.i. die der nivelleering van winsten op de zoo talrijke grensgebieden geen licht? Is het de taak eener waardeleer, uit te vorschén, hoe het komt, dat de productiekosten binnen denzelfden tak der voortbrenging en van tak tot tak zoo kunnen verschillen? Maar hier komen immers allerlei factoren in het spel, die verspreid liggen zoo ongeveer op alle gebieden van menschelijke weten, de astronomie wellicht uitgezonderd. Is het de taak der economie, zóó door te dringen in het laboratorium, waar de menschelijke behoeften en waar de intensiteitsgraden der behoeften worden gevormd, dat deze zuiver, d.i. ge-

heel conform de feitelijke ontwikkeling, quantitatief kunnen worden bepaald? Ook dat kan haar taak niet zijn, gelijk de heer Kuyper zelf in zijn bestrijding van Neumann en Schellwien schijnt toe te geven. Neen, de theorie geeft een kompas. Wanneer zij het waardebeginsel heeft gevonden en, aan de hand van „schema's”, de ontwikkeling van bepaalde ruilwaarden quantitatief heeft uitgelegd, dan heeft zij, behoudens tegenbe-wijs door deductie uit met de theorie strijdige ervaring, hare „Schuldigheid” gedaan. Als één waardeleer door redeneering is tot stand gekomen en beargumenteerd, dan wel die van Marx. En de met haar onvereinbare ervaringsfeiten hebben gedwongen eerst tot het opsporen van haar fouten, dan tot haar verwerping. Zoo zou, in abstracto, ook de met haar strijdige ervaring kunnen leiden tot prijsgeven van de moderne waardeleer. Maar bij mijn weten is nog nimmer *aangetoond*, dat *eenig* waardeverschijnsel zich niet verdroeg met de theorie, die pretendeert alle waarde te kunnen terugleiden tot voorraads- en behoefteverhoudingen. Zij heeft de kosten-theorieën niet langs negatieve doch langs positieven weg weerlegt. Haar heele constructie impliceerde destructie met betrekking tot haar voor-gangsters. Met haar psychologische fundeering is zij in overeenstemming met alle innerlijke ervaring, voor zoover de mensch zich heeft opgewerkt tot bewustwording van zichzelf. En nog eens: het eerste conflict met de feiten, dat haar noodlottig zou kunnen worden, moet nog worden aangetoond. Het aanvullend optreden van de statistiek” kan slechts beduiden: toetsing van de juistheid der deductie. Bevestigt of verwerpt nu, om een voorbeeld te noemen, de ontwikkeling van de „Geldentwertung” in onze dagen de leer van het afnemend grensnut en de daarop gebaseerde afnemende ruilwaarde? Een laatste argument tegen de moderne „burgerlijke” economie houdt de heer Kuyper in petto: hij acht het 't zwaarst. De achtergrond van het historisch materialisme belet, in haar leerstellingen (— het verband brengt mee in de eerste plaats aan de waardeverklaring te denken —) „ewige Wahrheiten” te zien. Toch blijft ook nu nog de grenswaarde juist. Wie het historisch materialisme weet te waardeeren, aldus de heer Kuyper op blz. 175, „zal niettegenstaande de erkenning van juistheid van de grenswaardeleer en het daarop gebouwde stelsel, aan de „Flachheiten der Vulgärökonomie” slechts een zeer betrekkelijke waarde toekennen.” De heer Kuyper komt hierop later terug. — Ik moge hier dadelijk invoegen, dat m.i. de groote kracht der grenswaardeleer gelegen is in haar a—maatschappelijk uitgangspunt. Haar beginsel speelt bij den kluisenaar in het oerbosch, bij Robinson vóór de komst van Vrijdag. De subjectieve waarde heeft dus niets te maken met een bepaalden maatschappijvorm, wijl zij volkomen los is van elken maatschappijvorm. Zij zou slechts historische categorie kunnen zijn, voor zoover de mensch als soort zelf historische categorie is. In dien zin erken ook ik het voorbijgaand karakter van de subjectieve waarde. De laatste mensch betee-kent ook haar einde. Maar zóó is het niet gemeend!

In de waardeleer van Ricardo, schoon door den schrijver als onhoudbaar gekenschetst, prijst hij de simplificeerende methode. „Mits doelmatig aangewend”, acht hij haar bruikbaar, en hij verwijst daarbij naar Marx. De grenswaardeleer verdwaalt „in een labyrinth van allerlei op elkaar inwerkende factoren”. Dat is wel jammer, zou ik willen opmerken, maar gesteld, dat dit zoo ware: is het *haar* schuld? Om bij het labyrinth te blijven: is met dien term de enorme samengesteldheid en fijne vertakking van het op ruilverkeer en arbeidsdeeling gebaseerde economische leven niet volkomen juist in beeld gebracht? En, niet waar, juist in zoo'n labyrinth kunnen wij een Ariadne, die den draad houdt, buitengewoon goed gebruiken. De grenswaardeleer wil alle details van dat labyrinthisch leven omvatten. Is dat zoo'n wonder? Wat heeft men aan een waardeleer, die niet

¹⁾ Blz. 172, onderaan.

op alle waardeverschijnselen past, misschien zelfs tegen sommige aanbotters? Wat heeft men aan Ariadne's draad, wanneer deze niet langs *alle* doorloopen, gangen terugvoert, maar den dienst van naar den uitgang terug te voeren precies *niet* bewijst? Wat de heer Kuyper der grenswardeleer tot een grief schijnt te rekenen, is juist haar geloofsbrief. En elke *partieele* waardeverklaring, zij moge uitmunten door simplisme — die van Marx is ver van eenvoudig! — heeft een vermoeden niet van *meerwaarde* in haar *credit*, doch van *minder-waarde* in haar *debit*. De heer Kuyper zegt hier nog o.m.: „Wanneer men nu tevens in het oog houdt, dat het economische stelsel van Marx (en dus ook zijn eigenaardige behandeling van waarde, kapitaalwinst enz.) een direct uitvloeisel is van het „historisch materialisme”, en eindelijk, *de onhoudbaarheid van Marx' waardeleer qua waardeleer erkennende*,¹⁾ toch het bewijs kan leveren, dat de warenruil volgens de arbeidsquanta in voldoende mate met de werkelijkheid strookt om als basis voor het Marxistische systeem te kunnen worden behouden, dan meen ik, dat niet alleen het economische stelsel van Marx tegenover de moderne burgerlijke economie staande kan worden gehouden, maar ook de superioriteit van onze economische theorieën aan te toonen valt”. Deze passage nu tracht, naar mijn bescheiden zienswijs, het onverzoenlijke te verzoenen. De „burgerlijke” waardeleer heet juist, al gaat ze niet diep. De heer Kuyper zegt dat de Marxistische waardeleer onhoudbaar is. Maar toch kan het bewijs worden gebracht, dat zij genoegzaam „lebenswahr” is om het stelsel van Marx tot basis te dienen. Wat is dat „voldoende met de werkelijkheid strooken”? We komen op het glibberig pad der appreciatie! Oordeelt het neo-Marxisme die voldoende spoedig aanwezig? Is zijn strekking misschien zóó bescheiden, dat het *volle contact* van zijn voornaamsten theoretischen grondslag met de werkelijkheid er minder toe doet? Wie, die dit gelooft? Neen, het Marxisme als systeem moet sociaal-economische werkelijkheid worden. Dit staat voorop. En nu worden de theoretische leemten in de waardeleer van Marx maar in den koop genomen. Ik ben overtuigd, dat, gezien de felle contrasten met de Marxistische waardedoctrine, welke niet een of andere spitvondige casuïstiek, doch het rijke economisch leven te zien geeft, alleen dan van voldoende overeenstemming dier doctrine met dat leven kan worden gesproken, wanneer men óf het met die „voldoendheid” heel weinig ernstig meent, óf er weinig prijs op stelt, dat het Marxisme met beide voeten zal staan in de werkelijkheid. Nu kan het laatste standpunt zich niet dekken met dat van Marx in „Das Kapital”. Zijn „Kritik der politischen Oekonomie” is één doorlopende aanklacht, dat aan de burgerlijke economie werkelijkheidsbesef heeft ontbroken, dat zij voortdurend den schijn voor het wezen hebben genomen.²⁾ Marx immers is de eerste, die de *realiteit* der meerwaarde heeft doorzien. Zou zijn waardeleer, die de fundeering legt voor de meerwaarde, niet de pretentie *moeten* hebben zich ten volle met de werkelijkheid op waardegebied te dekken? Wie meent, dat de overeenstemming „voldoende” is, die is gauw voldaan. Hij doet met de waardeverschijnselen, die buiten de leer der arbeidsquanta vallen, wat de heer Kuyper afkeurt³⁾ in Ricardo's houding met betrekking tot de zeldzaamheidswaarden: wat doen nu die „some rare statues

and pictures, scarce books and coins, wines of a peculiar quality” er toe? Zij toch „form a very small part of the mass of commodities daily exchanged in market”!¹⁾ Hoe gevaarlijk het is, toch nog „tot zekere hoogte” aan de arbeidswardeleer vast te houden als hypothese of werkmethode,²⁾ met de bedoeling, de uitbuitingstheorie der kapitaalrente toch niet heelemaal in de lucht te doen hangen, toont met de „Umdeutungsversuch” van Konrad Schmidt in verband met de daarop uitgebrachte vernietigende critiek van v. Böhm.³⁾ En hoe het staat met de bovenbedoelde „voldoendheid”, kan ieder onbevooroordeelde nagaan aan de hand van de door v. Böhm⁴⁾ tot 5 groote groepen herleide „uitzonderingsgevallen” op de arbeidswardewet, die de vraag wettigen, wat van de laatste als „regel”, en wel als *voldoenden* regel overblijft. Inderdaad, aan het Marxisme als *werkelijkheid*stelsel weervaart geen recht, wanneer men op het voetspoor van den geachten schrijver zóó gauw voldaan is over het strooken van leer met leven.

De geserreerde, overzichtelijke schets van Marx' waardeleer, te vinden op blz. 181—188, moge ik hier grootendeels voorbijgaan, waarmede niets wordt afgedaan van haar lezenswaardigheid. Enkele kanttekeningen wil de geduldige lezer mij toch toestaan. Anders dan de „burgerlijken” ziet Marx in de waarde een maatschappelijke verhouding van personen, die uit de maatschappelijke functies, niet uit de natuurlijke eigenschappen van de waar afgeleid worden. De moderne waardeleer vat waarde op als een verhouding van de menschen tot dingen en van de dingen onderling (vgl. blz. 182 en noot). Met zoo verschillend waardebegrip *moet* dan welhaast discussie onvruchtbaar worden en moeten de argumenten langs elkaar heen gaan. Marx stelt het zelf zoo voor, met name waar hij den „Fetische karakter der Waare und sein Geheimniss” ontvouwt: „Es ist nur das bestimmte gesellschaftliche Verhältniss der Menschen selbst, welches hier für sie die phantasmagorische Form eines Verhältnisses von Dingen annimmt”. Maar nu wil ik vragen, wat dit er eigenlijk toe doet, en hoe dit zou dwingen een andere *waarde-idee* aan te nemen bij Marx dan bij de moderne waardeleer? Bij de *probleemstelling der waarde* gaat Marx van niets anders uit dan van het empirisch-economisch verschijnsel der objectieve ruilverhouding tusschen *waren*. Hij wil de *economische* waarde verklaren, niets anders. Hij stelt: „1 Quarter Weizen = a Ctr. Eisen. Was besagt diese Gleichung? Dass ein Gemeinsames von derselben Grösse in zwei verschiedenen Dingen existirt, in 1 Quarter Weizen und ebenfalls in a Ctr. Eisen. Beide sind also gleich einem Dritten, das an und für sich weder das eine noch das andere ist. Jedes der beiden, soweit es Tauschwerth, muss also auf diess Dritte reducierbar sein”. Wat beteekent hier, *aan den ingang zijner arbeidswaarde-deductie*, „Tauschwerth” anders dan de objectieve ruilwaarde der „burgerlijke” economie? De quaestie is niet, dat Marx er een ander waardebegrip op nahoudt, doch dat hij de *verklaring* van de waarde zoekt in een maatschappelijke verhouding van personen. En dat is heel wat anders. Marx is vaak moeilijk te volgen. Dit maakt het te meer noodig, niet bij hem „hineinzuinterpretieren”, ook niet, wanneer hijzelf a. h. w. er toe schijnt uit te noodigen. Ook zijn herhaald gebruik van geldprijzen ter aanduiding van objectieve ruilverhoudingen tusschen de waren wijst er m.i. op, dat hij precies hetzelfde economisch feit wil verklaren als de moderne economie. En waar hij het ontstaan van de absolute meerwaarde ontvouwt, is weer de gewone eco-

¹⁾ Ik cursiveer.

²⁾ Vgl. b.v. „das Kapital”, blz. 500/501, waar Marx het begrip „Preis der Arbeit” critiseert. Hij zegt daar o.a. „die kritiklose Annahme der Kategorien „Werth der Arbeit”, „natürlicher Preis der Arbeit” u.s.w. .... verwickelte .... die klassische politische Oekonomie in unauflösbare Wirren und Widersprüche, während sie der Vulgäroekonomie eine sichere Operationsbasis für ihre prinzipiell nur dem Schein huldigende Flachheit bot”.

³⁾ Herdrukken, blz. 152: „tekortkoming in zijn (R.'s) algemeene waardetheorie”.

¹⁾ „Works”, ed. Mc. Culloch, 1888, blz. 10.

²⁾ De heer Kuyper zelf wil daarvan niet weten. Zie ook deel III der Marxistische Beschouwingen „De toekomst van het Marxisme”, blz. 114.

³⁾ Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorien, 4. Aufl. blz. 399 v.

⁴⁾ Ibidem, blz. 387 v.

nomische ruilwaarde en van de arbeidskracht en van het arbeidsproduct alpha en omega van het betoog. De vraag wordt dan, hoe het komt, dat het product van een 12 uren arbeidsdag — in tegenstelling tot dat van een 6 uren —, zooveel „koopkracht” heeft, dat er na betaling van den arbeider nog „ruilwaarde” overblijft. Het waardevraagstuk, bij Marx, is, ontdaan van alle franje, hetzelfde als dat der „burgerlijke economie”. De heer Kuyper verwijt aan de laatste, dat zij klakkeloos haar begrippen van waarde, kapitaal enz. toepast op Marx (vgl. blz. 196).¹⁾ Men mag met het waardebegrip in den empirischen zin bij Marx niet aankomen: „Er werd reeds op gewezen, dat *Marx' bedoeling*”²⁾ moet geweest zijn, dat, wat hij waarde noemt, slechts onder bepaalde voorwaarden met de empirische ruilwaarde der moderne burgerlijke economie samenvalt”. De schrijver noemt Marxistische waarde het arbeidsquantum. Hierin kan ik onmogelijk meegaan. Het arbeidsquantum bij Marx *schept de warenwaarde en bepaalt haar hoogte*, maar *waarde zelf is het niet*, ook niet Marxistische waarde. Kon men Marxistische waarde als arbeidsquantum *definieren*, dan zou Marx, daar hij de waarde tot arbeidsquantum terugleidt, de waarde uit de waarde hebben verklaard. Op blz. 189 zegt de heer Kuyper, dat bij Marx de waarde (ruilwaarde) niet absoluut empirisch is bedoeld. Laat dit zoo zijn: is het geen fout? Welke beteekenis hebben gevolgtrekkingen uit niet geheel toepasselijke begrippen, wanneer de pretentie dier gevolgtrekkingen is, dat zij ten volle de economische werkelijkheid zullen critiseren en hervormingsprogramma's theoretisch zullen funderen? De theorie, die met ficties werkt en daaraan zooveel mogelijk vasthoudt omdat zij, begrijpelijk genoeg, liever geen zelfmoord pleegt, is toch voor de verklaring der werkelijkheid even onbruikbaar als voor hervormingswerk.

Jammer is het, dat de heer Kuyper de burgerlijke geleerden door het bedreigde klassebelang tegen de Marxistische wetenschap doet in actie komen (blz. 189). Zulke uitlatingen zijn bezijden de ware werkelijkheid of werkelijke waarheid. Natuurlijk zou de heer Kuyper kunnen zeggen, dat in klassebelang niets ootterends steekt of ook, dat die geleerden volkomen te goeder trouw, dus onbewust, het klassebelang met het schild hunner wetenschap hebben trachten te dekken. Voor mij schuilt in het bewust dienen niet van de wetenschap als *doel* doch als *middel* ter verdediging van bedreigde klassebelangen iets zoo ontorends, dat daarmee die „geleerde” zich zelf executeert, terwijl een redder van goede trouw langs den weg van het „on”- of „onderbewuste” iets is, waarvoor de eerste de beste „bewuste” arbeider bedankt. Zoo zou zich alles laten „bewijzen”.

De moeilijkheden, waarin een goed theoreticus als de heer Kuyper verkeert, blijken wel uit een zinnetje als dit: dat „het moet erkend worden, dat hun (der burgerlijken) critiek op de Marxistische waardeleer, hoewel voor een groot deel onjuist en geleid door een absoluut verkeerd inzicht in het wezen van het Marxisme, toch in sommige opzichten onwecrlegbaar is” (blz. 189), of dit: „Mij dunkt uit het voorgaande blijkt voldoende, dat Marx er niet in geslaagd is voor zijn waardewet ook maar een schijn van bewijs te geven. Het fundament van zijn analyse hangt volkomen in de lucht” (blz. 192), of nog dit: „De Marxistische beredeneering van de waardewet blijft natuurlijk foutief ..... Het arbeidswaardeprincipe blijft ongegeven”. Leg daarnaast de uitspraak op blz. 174: „En bij de beoordeeling van de grenswaardeleer vergete men niet, dat, zooals wij straks zullen zien, er geen enkele andere waardeleer is (ook de

Marxistische niet), die een deugdelijke en alles omvattende verklaring geeft van ontstaan en grootte der ruilwaarde”. Ik moge er in parenthesi op wijzen, dat hier de heer Kuyper nog van Marxistische waardeleer spreekt als hebbende *hetzelfde* object van onderzoek, de economische ruilwaarde, als de grenswaardeleer. Waarem dan later de Marxistische waarde als iets ongelijksoortigs naar voren gebracht? Ik heb daarvoor alleen de verklaring: dat aldus de overgang mogelijk wordt tot een gebied, waar de realiteit minder gevaarlijk wordt, omdat die Marxistische waarde (het arbeidsquantum) naar de herhaalde uitlatingen van den schrijver zelf, alleen vol toepasselijk is op een *fictieve* kapitalistische maatschappij.

De heer Kuyper is waarlijk niet blind voor de fouten en tekortkomingen in het Marxistisch systeem en ik heb groote waardeering voor zijn wetenschappelijken zin, die hem zóó scherpen blik daarop gaf. Maar nu meent hij (blz. 194) dat dit systeem „met één slag” van die feilen en leemten kan worden ontdaan, „zoodra op steekhoudende wijze is aangetoond, dat in de kapitalistische productiewijze de ruilwaarde der waren¹⁾ en het ter productie noodige quantum maatschappelijk noodzakelijke enkelvoudige doorsnee arbeid, zij het ook onder bepaalde voorwaarden, samenvallen”. En verder heet het: „Het arbeidswaardeprincipe blijft opgegeven, doch in plaats hiervan treedt de opvatting, dat onder zekere voorwaarden de ruilwaarde steeds met een evenredig ter productie der waar besteed arbeidsquantum samengaat, zonder hierbij aan het vermeende oorzakelijke verband tusschen arbeidsquantum en ruilwaarde vast te houden”. Wordt aldus het Marxisme niet tot onherkenbaar-wordens-toe verwaterd, zou ik willen vragen? Niets dan een *feitelijk* parallelisme tusschen arbeidsquantum en ruilwaarde in een *denkbeeldige* kapitalistische maatschappij!²⁾ Want welke zijn de voorwaarden, waaraan voldaan moet zijn, zal dit parallelisme optreden? Men kan ze vinden op blz. 209: „Zijn echter twee waren afkomstig uit verschillende voortbrengings-takken, waarin kapitaalrente, grondrente en ondernemerswinst, wat hun werkelijke ruilwaarde betreft, evenredig zijn met de werkelijke ruilwaarde der arbeidsloonen, dan zijn ook de productiekosten dier waren evenredig met de arbeidsloonen, die zij bevatten, dus met de arbeidsquanta, die ter productie van die waren nodig zijn. Voor een kapitalistische maatschappij, waarin deze evenredigheid tusschen de grootte van de werkelijke ruilwaarden der productieomstandigheden bij alle waren voorkomt, heeft dus de analyse, die Marx in Deel I en II van „das Kapital” omtrent de vorming der meerwaarde etc. geeft, absolute geldigheid”. Het zou mij zeer verwonderen, wanneer deze evenredigheid (anders gezegd: die naar verhouding gelijke organische samenstelling van het kapitaal) ook maar bij twee ondernemingen, laat staan bij twee takken van voortbrenging werd aangetroffen.³⁾ Wat heeft men er aan, wanneer aldus niet eens de causale verklaring, maar het parallelisme van arbeidsquantum en ruilwaarde, wordt gered? Maar bovendien: wanneer die onderstelling ten aanzien van die beide artikelen, laat ik ze A en B noemen, opgaat, is dan het parallelisme safe gesteld, heeft dan het betoog van Marx omtrent meerwaarde etc. absolute geldigheid? Stel de vraag naar B vermindert sterk, verdwijnt wellicht: zal dan de ruilwaarde, de *werkelijke* van 1 Quarter Weizen = a Ctn. ijzer, zich *blijven* gedragen naar de verhouding der arbeidsquanta, waarin, evenmin als in de ver-

¹⁾ In den zin van koopkracht.

²⁾ Vgl. blz. 210 en de Herdrukken.

³⁾ De „burgerlijke” critiek t.a.v. het probleem der al dan niet verenigbaarheid van de „Durchschnittprofftrate” uit boek III van „Das Kapital” met de arbeidswaardeleer, gaat uit van de realiteit der verschillen in organische samenstelling van het kapitaal. Dat zij „lebenswahr” wil zijn, is haar kracht. Vgl. hetz. v. Böhm. „Geschichte u. Kritik” aanvoert tegen de poging, om arbeidswaarde en Durchschnitt-

¹⁾ De schrijver is hier zeer onbillijk. Welke burg. econoom heeft *Marx beoordeeld*, gezegd dat het constante kapitaal rente draagt? Het mag zijn *eigen* opvatting zijn: de toepassing op Marx betreft alleen het variabele bestanddeel!

²⁾ Ik cursiveer.

houding der overige productiekosten, toch niets veranderd is? De groote moeilijkheid, ook om het arbeidsquantum te redden, is juist die oneindige verscheidenheid in organische samenstelling van kapitaal, welke van onderneming tot onderneming, van bedrijfstak tot bedrijfstak verschilt. Dat statistisch samengaan in een fictieve kapitalistische maatschappij is wel een zeer zwak bewijs voor de meerwaarde als uitbuitingsinkomen. Op blz. 206 lees ik, dat het domineerende principe bij een op het „historisch materialisme” gebaseerde analyse is „het in het oog houden van de klasseindeling en van het uitbuitingsproces onder een productiewijze”. Er wordt dus van uitbuiting *uitgegaan*. De heer Kuyper vervolgt: „Nu geschiedt onder het kapitalisme, zooals reeds werd opgemerkt, de uitbuiting van de eene klasse door de andere in verband met de ruilwaardevorming. Vandaar dat de behandeling van het ruilwaardeprobleem zich moet aanpassen aan de analyse van het uitbuitingsproces”. Hier hebben wij *het* punt dat den geachten schrijver en mij verdeeld houdt en wel steeds verdeeld houden *zal*. Hij stelt het *ruilwaardeprobleem in dienst* van de *a priori* en principieel *aangenomen uitbuiting*. De behandeling van het ruilwaardeprobleem *moet zich aanpassen*. Maar dan is die behandeling ook niet meer vrij, dan werkt zij met een vooropgesteld doel en dan abdiceert zij van het onafhankelijk standpunt eener *wetenschappelijke* behandeling.

Een merkwaardig tableau van tegenstrijdigheden, een onvruchtbare poging om zonder de arbeidswaarde toch het arbeidsquantum als basis der meerwaarde te behouden, ziehier mijn hoofddruk van deze — als denkproduct overigens verdienstelijke — studie van den schrijver.

De voorwaarden, waaronder arbeidsquantum en ruilwaarde samengaan, worden nog eens op blz. 210 als volgt geformuleerd: gelijke organische samenstelling, gelijke omslag der kapitalen ten aanzien van hun werkelijke ruilwaarden, terwijl de extra profijtten ontbreken en de risico voor alle bedrijven gelijk is. ¹⁾ Op blz. 199 heet het, dat Marx „met zijn waardebegrip allereerst in historisch materialistischen zin wil analyseeren en daaraan de overeenkomst van de waarde met de ruilverhoudingen *partieel* opoffert. De Marxistische waarde verliest daardoor niet *alle* empirische geldigheid, maar blijft, zooals straks zal worden aangetoond, onder bepaalde voorwaarden, bij een bepaalde categorie van goederen (de waren), met de ruilverhoudingen overeenkomen”. In die beperkte *empirische geldigheid* ligt opgesloten, dat de genoemde voorwaarden nu en dan vervuld zijn. Wie echter de voorwaarden goed bekijkt en zich haar draagkracht eenigszins bewust wordt, begrijpt alras, dat het, laat ik maar gerust zeggen: onmogelijk is, dat twee verschillende waren onder zulke omstandigheden het economisch *daglicht* zullen zien. De heer Kuyper hecht aan realisme. Dit blijkt b.v., waar hij den arbeid bespreekend, die bij de ruilwaardevorming volgens Marx geen rol speelt, d.i. wat tot koopen en verkoopen, boekhouding e. d. in verband staat — op blz. 198 o.a. zegt: „En inderdaad, stelt men zich op het standpunt der

economisten, die in het economisch leven niets dat een loven bieden,¹⁾ een ruil van finaalgoederen, arbeidspraestaties, kapitaalbeschikking enz. zien en daarbij met een absoluut *empirisch waardebegrip*²⁾ werken, dan is er geen reden om de Marxistische onderscheiding ten opzichte van den ondernemersarbeid en van de circulatiesfeer te maken. Beschouwt men echter het economisch gebeuren wat *realistischer*,³⁾ ontkent men de harmonie van het eendrachtig samenwerken van arbeiders kapitaalbezitters, ondernemers enz. voor productieve doeleinden, beschouwt men de *kapitalistische productie allereerst als uitbuitingsproces*,³⁾ waarbij het produceeren slechts een voorwaarde van de uitbuiting is, dan zal het duidelijk zijn waarom in het Marxistische systeem met zijn „historisch materialistischen” grondslag het quantum arbeid, dat door de uitgebuite klasse wordt gepraesteed, gescheiden wordt gehouden van den arbeid, die hier en daar de uitbuiters zich moeten getroosten om hun zakken te vullen.” Het is duidelijk, dat hier voor *realisme* een lans wordt gebroken in het aangezicht van een empirisch geheeten waardebegrip, terwijl elders, bij het voorwaardelijk handhaven van het arbeidsquantum, gezien het karakter dier voorwaarden, de realiteit méér in het gedrang is gekomen, dan ten aanzien van die empirische-ruilwaarde-economien kan worden volgehouden. En ook is duidelijk, hoe de uitbuiting niet aan het eind-, doch aan het beginpunt staat van het betoog.

De Marxistische waarde is niet de werkelijke ruilwaarde, maar komt er onder bepaalde voorwaarden mee overeen en is onder die voorwaarden een „Thatsache der Wirklichkeit” aldus lees ik op blz. 211. En de schrijver vervolgt: „En met deze, slechts onder bepaalde voorwaarden met de werkelijkheid overeenkomende, waarde wordt geopereerd, omdat dit waardebegrip een inhoud heeft overeenkomstig de „historisch materialistische” basis van het systeem, een objectieve maat voor de waarde⁴⁾ geeft en een fel licht laat vallen op verhoudingen, die bij theoretische operaties aan de hand van de absoluut empirische ruilwaarden der moderne burgerlijke economie verborgen blijven of althans niet in het juiste licht worden gezien”. Een fel licht. Ook een zuiver licht? Een licht, dat uit een denkbeeldige maatschappij geworpen wordt op eene, die *is*, kan moeilijk zijn herkomst verlooehenen. Den weg in het labyrinth der werkelijkheid zal het niet wijzen.

H. W. C. BORDEWIJK

¹⁾ Hoe onjuist is dit voor het beginpunt der grenswaardeleer, het ontstaan der subjectieve waarde *buiten alle verkeer*, in het oerwoud of bij Robinson! Was dit misschien niet „economisch leven”?

²⁾ Ik cursiveer. Een empirisch waardebegrip is een realistisch waardebegrip!

³⁾ Ik cursiveer.

⁴⁾ Welke waarde? De Marxistische? Maar dan meet zij zich zelf! De werkelijke? Maar dan wordt de onvoorwaardelijke werkelijkheid gemeten aan de voorwaardelijke!

profitrate te verzoenen (blz. 239 v. tegen Rodbertus, blz. 392 v. tegen Marx). De heer Kuyper, blz. 190, zegt, dat de arbeidswaardewet blijft opgaan voor bedrijven met *gemiddelde* organische samenstelling, *gemiddelden* kapitaalomslog, met nog abstraheeren van extra profijtten enz. Is echter zoo'n gemiddelde, getrokken uit de meest uiteenlopende absolute cijfers niet als type volkomen waardeloos? Wordt een en ander niet tot een puur gedachtenpinsel? Vgl. nog deel III der Marx. Beschouwingen, blz. 114—117, waaruit m.i. blijkt dat in 1918 de heer Kuyper nog op het standpunt staat van de hier besproken studie uit 1902/3.

¹⁾ Dit is dan het „in voldoende mate strooken met de werkelijkheid om als basis voor het Marxistische systeem te kunnen worden gehouden”, vgl. blz. 177. Die basis is wel erg smal, tenzij men aan dit systeem alle realiseerbaarheid ontzegt en tevreden is met een plaats in de „wereld der gedachte”.

DE TAAK VAN DEN ACCOUNTANT TEN OPZICHTE VAN DE OPNAME VAN DEN GOEDERENVOORRAAD

Men hoort zoo vaak de klacht uiten, dat er in accountantskringen nog zoo weinig eenheid bestaat omtrent de theoretische en practische vraagstukken, die zich bij de uitoefening van ons beroep voordoen.

Wij hebben dat feit nooit zoo ernstig kunnen vinden en beschouwen het veelmeer als een natuurlijk verschijnsel van de gestadige ontwikkeling, waarin het vak zich verheugt.

Wat ons echter erger lijkt, en wat o.i. wel eens aan een gezonde ontwikkeling in den weg zou kunnen staan, is dat telkens